
WSCHODNI ROCZNIK HUMANISTYCZNY
TOM XVI (2019), №3
s. 21-40
doi: 10.36121/rstepien.16.2019.3.021

Robert Stępień
(Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej)
ORCID 0000-0003-3453-4185

O początkach kościoła i parafii pw. św. Wawrzyńca w Sieciechowie w okresie średniowiecza

Streszczenie: Artykuł stanowi przyczynek do dziejów kościoła i parafii pw. św. Wawrzyńca w Sieciechowie w okresie średniowiecza. W tekście zawarto rozważania na temat czasu i miejsca powstania pierwszego kościoła sieciechowskiego oraz okoliczności wyboru jego patrocinium. W oparciu o materiał źródłowy przeanalizowano czas erygowania, rozwój terytorialny i uposażenie materialne parafii sieciechowskiej. Zestawiono również listę plebanów sieciechowskich, którzy sprawowali posługę duszpasterską w omawianym okresie. Tekst powstał w oparciu o analizę źródeł archiwalnych, rękopiśmiennych i wydanych drukiem, wyniki badań archeologicznych oraz dostępną literaturę przedmiotu. W tekście wskazano na potrzebę przeprowadzenia kompleksowych badań archeologicznych, dokumentujących osadnictwo wczesnośredniowieczne Sieciechowa, których wyniki pozwoliłyby zweryfikować wiedzę na temat początkowych dziejów kościoła i parafii sieciechowskiej.

Słowa kluczowe: Sieciechów, kościół parafialny, patrocinium św. Wawrzyńca, parafia, zasięg terytorialny parafii, uposażenie materialne parafii

About the Beginnings of the Church and Parish Dedicated to St. Lawrence in Sieciechów During the Middle Ages

Annotation: The article discusses selected issues from the history of the church and parish dedicated to St. Lawrence in Sieciechów during the Middle Ages. The text contains considerations about the time and place where the first church was erected, and the circumstances of establishing its patrocinium. Based on the source material, the subject of the analysis was the time of founding the parish, its territorial development and material endowment. The article also contains a list of priests who in the discussed period performed pastoral ministry in the parish church. The text was based on the analysis of archival, manuscript and printed sources, results of archaeological research and available literature on the subject. The article indicates the need for comprehensive archaeological research documenting the early medieval settlement in Sieciechów, the results of which would verify the knowledge of the beginnings of the local church and parish.

Keywords: Sieciechów, parish church, patrocinium of St. Lawrence, territorial scope and material endowment of the parish.

Начала церкви и прихода Св. Вавржизна в Сецехове в средние века

Аннотация: Статья является вкладом в историю церкви и прихода св. Вавржинеца в Сецехове в средние века. В тексте содержатся соображения о времени и месте создания первой Сецеховской церкви и об обстоятельствах выбора ее патроциния. На основе источников были проанализированы время возведения, территориальное развитие и материальное оснащение прихода в Сецехове. Был также составлен список священнослужителей, которые занимались пастырским служением в рассматриваемый период. Текст был основан на анализе архивных, рукописных и печатных источников, результатов археологических исследований и доступной литературы по этому вопросу. В тексте указывается на необходимость всесторонних археологических документирующих средневековое заселение Сецехова в раннем средневековье, результаты которого позволяют проверить знания о ранней истории церкви и прихода в Сецехове.

Ключевые слова: Сецехув, приходская церковь, патроциния св. Вавржинеца, приход, территория прихода, материальное оснащение прихода.

Wprowadzenie

Dzieje Sieciechowa, miejscowości o jednym z najstarszych rodowodów na obszarze mezoregionu Doliny Środkowej Wisły, nie doczekały się jak dotąd pełniejszego opracowania o charakterze monograficznym¹. Sieciechowski zespół osadniczy w średniowieczu składał się z kilku elementów: grodu i osady przygodowej, a później miasta, placu targowego, kościoła parafialnego pw. św. Wawrzyńca, klasztoru benedyktyńskiego oraz zamku z czasów Kazimierza Wielkiego. Szczególnym zainteresowaniem ze strony archeologów i historyków cieszyły się jak dotąd badania mające na celu zlokalizowanie tzw. grodu Sieciecha, w którym miała znajdować się jedna z rezydencji znanego palatyna z czasów Władysława Hermana². Problematyka badawcza oscylowała także wokół genezy, administracyjnej przynależności i zasięgu terytorialnego kasztelanii sieciechowskiej³. W ostatnich latach zauważamy stale wzrastające zainteresowanie

¹ W ostatnich latach zostały wydane dwie prace popularno-naukowe omawiające wybrane zagadnienia z historii miejscowości: K. Zajac, S. Siek, *Sieciechów. Szkice do dziejów miejscowości od czasów najdawniejszych do współczesnych*, Kozienice-Sieciechów 2009; S. Kowalski, *Szkice do dziejów oświaty i szkolnictwa na terenie gminy Sieciechów*, Kozienice-Sieciechów 2016.

² T. Wąsowiczówna, *Topografia wczesnośredniowiecznego Sieciechowa*, „Przegląd Historyczny”, 1959, t. 50, z. 3, s. 569-581; E. i W. Kalinowscy, *Zaginione grodziska w Radomskim (Skaryszew i Sieciechów)*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 1973, R. 21, nr 2, s. 241-247; E. Kowalczyk, *Powracający temat: Sieciechów. Z problemów organizacji grodowej w Polsce wczesnośredniowiecznej*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 1994, R. 42, s. 69-85; Ł. Reczulski, *Wójtowa Góra w Sieciechowie*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Archaeologica”, 2015, t. 30, s. 187-205; *Sieciechowskie wykopaliska. Koniec mitu Grodu Sieciecha?*, Rozmowa z Prof. Joanną Kalagą z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, „Tygodnik OKO”, 26.07.2018, nr 375/14, s. 1,7.

³ K. Pacuski, *Mazowsze wobec walk o władzę w Polsce na przełomie XIII/XIV w.. Sprawa przynależności kasztelanii sieciechowskiej na początku XIV w.*, „Kwartalnik Historyczny”, 1978, R. 85, z. 3, s. 585-604; F. Kuryk, *Urbanizacja Małopolski. Województwo sandomierskie (XIII-XVI wiek)*, Kielce 1994, s. 129-130; T. Giergiel, *Rycerstwo ziemi sandomierskiej. Podstawy kształtowania się rycerstwa sandomierskiego do połowy XIII wieku*, Warszawa 2004, s. 14-20; A. Teterycz-Puzio, *Na rozstajnych drogach. Mazowsze a Małopolska w latach 1138-*

historią benedyktyków sieciechowskich oraz losami i znaczeniem dziedzictwa kulturowego pozostałego po kasacie opactwa w 1819 r.⁴

Z historią Sieciechowa i okolicznych terenów nierozłącznie związane są losy kościoła i parafii pw. św. Wawrzyńca, których dzieje nie doczekały się jak dotąd odrębnego i szczegółowego opracowania naukowego⁵. Podstawowe informacje na ich temat zawarł w swej pracy, opisującej parafię dekanatu kozienickiego, ks. Jan Wiśniewski, znany historyk regionalista, duszpasterz i działacz społeczny⁶. Ważniejsze wydarzenia z historii kościoła sieciechowskiego w powiązaniu z losami klasztoru, zestawiał ks. Józef Gacki, autor jedynej jak dotąd publikacji ukazującej panoramę dziejów opactwa, wydanej drukiem w 1872 r.⁷ Wzmianki o parafii sieciechowskiej pojawiały się w opracowaniach naukowych poświęconych dziejom poszczególnych miejscowości położonych w pobliżu Sieciechowa, jak też w pracach z zakresu szeroko rozumianej historii kościoła katolickiego.

Poniższy artykuł poświęcony jest omówieniu wybranych aspektów historii kościoła i parafii pw. św. Wawrzyńca w Sieciechowie w okresie średniowiecza. Rozważaniami objęto czas i miejsce powstania pierwszego kościoła sieciechowskiego, wybór jego patronium, rozwój terytorialny parafii, jej uposażenie materialne oraz opiekę duszpasterską. Szereg zaprezentowanych tu ustaleń ma charakter hipotez, niekiedy dość ogólnikowych z racji słabo zachowanego stanu źródeł pisanych. Istnieje wyraźna potrzeba przeprowadzenia kompleksowych badań archeologicznych dokumentujących osadnictwo wczesnośredniowieczne na obszarze gminy Sieciechów, których wyniki mogłyby rzucić nowe światło na problem rozwoju struktur organizacji kościelnej tych terenów oraz na początkowe dzieje kościoła i parafii sieciechowskiej⁸. Badaniom poszczególnych elementów zespołu osadniczego Sieciechowa nie sprzyjają warunki środowiska geograficznego mikroregionu, położonego na terasach zalewowych Wisły. Zmiany koryta rzeki wpłynęły w znaczący sposób na topografię całej okolicy i możliwość lokalizowania miejsc opisywanych przez źródła średniowieczne⁹.

1313, Słupsk 2012, s. 51, 69, 84-86, 364.

⁴ Podstawowa literatura na temat historii opactwa została omówiona w artykule: R. Stępień, *Pokasacyjne losy i obecny stan zachowania archiwaliów klasztoru Benedyktynów z Sieciechowa*, „Res Historica”, 2018, t. 45, s. 131-153.

⁵ Na temat bractwa św. Anny, które w 1602 r. powstało przy kościele św. Wawrzyńca zob.: R. Stępień, *Bractwo św. Anny przy kościele parafialnym w Sieciechowie*, [w:] *Bractwa religijne w średniowieczu i w okresie nowożytnym (do końca XVIII wieku)*, red. D. Burdzy, B. Wojciechowska, Kielce 2014, s. 221-233.

⁶ J. Wiśniewski, *Dekanat kozienicki*, Radom 1913. Zob. J. Fidos, D. Olszewski, *Ksiądz Jan Wiśniewski 1876-1943: życie i działalność*, Kielce 2000.

⁷ J. Gacki, *Benedyktynski klasztor w Sieciechowie według pism i podań miejscowych*, Radom 1872. Zob. W. Pestka, *Jak mało... ks. Józef Gacki (1805-1876) – zarys biografii*, Radom 2012.

⁸ W ostatnich latach, po niemal półwieczu, wznowiono badania archeologiczne w pobliżu zabudowań dawnego klasztoru. W 2018 r. archeolodzy odkryli ślady chaty osady wczesnośredniowiecznej pod wsią Mozolice w pobliżu Sieciechowa. Zob. M. Cieślak-Kopyt, I. Mücke, E. Skubicha, W. Twardowski, *Radomskie – alfabet wykopalisk. Przewodnik archeologiczny*, Radom 2004, s. 146-148, 187-188; Z. Lechowicz, P. Filipowicz, *Stan badań nad średniowiecznym opactwem w Sieciechowie*, [w:] *Radom: korzenia miasta i regionu*, t. 4, *Ziemia niczyja – ziemia nieznaną. Schyłek starożytności i średniowiecze na ziemiach między Wisłą a Pilicą*, red. A. Buko, D. Głównka, M. Trzeciecki, Warszawa 2013, s. 193-222; *Wczesnośredniowieczne odkrycie pod Sieciechowem, rozmowa z Prof. Joanną Kalagą*, Portal „Archeolog.pl”, 06.08.2018 r., <http://archeolog.pl/wczesnosredniowieczne-odkrycie-sieciechowem/>, [dostęp: 20.04.2019].

⁹ Odtworzony przebieg koryta Wisły w średniowieczu z uwzględnieniem Sieciechowa omawia: J.

Współcześnie funkcjonują obok siebie dwa kościoły parafialne: pw. św. Wawrzyńca w Sieciechowie oraz pw. Wniebowzięcia NMP w Opactwie. Drugi z nich mieści się w zabudowaniach dawnego kościoła klasztornego benedyktynów sieciechowskich. U progu XX wieku parafia sieciechowska została zniesiona, a probostwo przeniesiono do pobliskiego Opactwa, do połowy XIX w. noszącego nazwę Podzator. W 1907 r. obszar dawnej parafii sieciechowskiej został podzielony pomiędzy parafię w Opactwie i filię parafialną w Sieciechowie. W 1920 r. decyzją biskupa Mariana Józefa Ryxa parafia w Sieciechowie ponownie uzyskała samodzielność duszpasterską, którą zachowała do dnia dzisiejszego.

Czas i miejsce powstania pierwszego kościoła

Skromna podstawa źródłowa zachowana dla badań nad wczesnym średniowieczem na ziemiach polskich, uniemożliwia bliższe określenie czasu powstania najstarszego kościoła w Sieciechowie. Z przekazu Jana Długosza znamy spis majątku kolegiaty NMP w Sandomierzu, sporządzony w momencie jej konsekracji w 1191 r. Kazimierz Sprawiedliwy w uroczystym akcie poświęcenia kolegiaty potwierdził jej uposażenie, które stanowiły dochody i dziesięciny z licznych wsi oraz beneficja siedmiu kościołów, określanych nazwą *capella*, zlokalizowanych w: Żarnowie, Połańcu, Zawichoście, Sieciechowie lub Świeciechowie, Świerzach oraz Sandomierzu¹⁰. W literaturze naukowej spotkać można różne identyfikacje nazwy *Szczeczchow*, wymienionej w dokumencie erekcyjnym kolegiaty sandomierskiej. Niektórzy historycy utożsamiają ją z interesującym nas Sieciechowem, uznając tym samym co najmniej XII-wieczną metrykę miejscowej świątyni¹¹. Część badaczy w swoich pracach wskazuje jednak na Świeciechów położony na północ od Zawichostu¹². Rozpoznanie właściwej miejscowości wymaga przeprowadze-

Plit, *Zmiany relacji „człowiek – środowisko” w okolicach Kozienic*, [w:] *Współczesne problemy badawcze geografii polskiej – geografia fizyczna*, red. E. Jekatierynczuk-Rudczyk, M. Stepianuk, M. Mazur, Warszawa 2008, s. 205-210.

¹⁰ Joannis Długosz Senioris Canonici Cracoviensis, *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis* [dalej: LBD], t. 1, [w:] idem, *Opera omnia*, cura A. Przeddziecki edita, vol. 7, Cracoviae 1863, s. 301, 402-403; *Kodeks dyplomatyczny Małopolski* [dalej: KDM], t. 1: 1178-1386, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1876, nr 2, s. 5-7. Przekazana przez Jana Długosza informacja o konsekracji kolegiaty zawiera datę 1121 r., jednak osoby wymienione w dokumencie dowodzą, że miała ona miejsce w 1191 r. Zob. J. Szymański, *Wczesnośredniowieczne kanonickie środowisko zawichojsko-sandomierskie*, „Roczniki Humanistyczne”, 1964, t. 12, z. 2, s. 219-221, 223-224; B.S. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 3, Kraków 2000, s. 21-22.

¹¹ J. Gacki, *op. cit.*, s. 17; J. Dobosz, *Działalność fundacyjna Kazimierza Sprawiedliwego*, Poznań 1995, s. 93; Idem, *Monarchia i możni wobec Kościoła w Polsce do początku XIII wieku*, Poznań 2002, s. 357; B.S. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej...*, t. 3, s. 22-23; t. 4, Kraków 2002, s. 190, 287; E. Wiśniowski, *Parafie w średniowiecznej Polsce: struktura i funkcje społeczne*, Lublin 2004, s. 19-20.

¹² J. Wiśniewski, *Dekanat kozienski...*, s. 149 (por. *Katalog parafiatów i kanoników sandomierskich od 1186 do 1926 r. tudzież sesje kapituły sandomierskiej od 1581-1866*, Radom 1928, s. 7); T. Lalik, *Sandomierskie we wcześniejszym średniowieczu*. Prowincja, księstwo, województwo, [w:] *Studia sandomierskie. Materiały do dziejów miasta Sandomierza i regionu sandomierskiego*, red. T. Wąsowicz, J. Pazdur, Sandomierz 1967, s. 43, 64-65; J. Szymański, *Wczesnośredniowieczne kanonickie...*, s. 224, 226; Idem, *Kanonikat świecki w Małopolsce: od końca XI do połowy XIII wieku*, Lublin 1995, s. 63-64; *Słownik historyczno-geograficzny województwa lubelskiego w średniowieczu*, oprac. S. Kuraś, Warszawa 1983, s. 237; J. Kurtyka, *Tęczyńscy: studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu*, Kraków 1997, s. 45 (przyp. 76); J. Sikora, *Działalność fundacyjna Kazimierza Sprawiedliwego w świetle nowych badań*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Archaeologica”, 2004, t. 24, s. 135. J. Kurtyka przypisał, że pierwotnie miejscowość Świeciechów mogła nosić nazwę Sieciechów.

nia szczegółowych badań nad uposażeniem kapituły kolegiackiej. Wydaje się jednak, że przekaz Jana Długosza należy odnieść do kościoła w Świeciechowie. Materiał źródłowy z XIII w. przedstawia kościół świeciechowski jako związany ze środowiskiem kolegiaty sandomierskiej¹³. Analiza rozmieszczenia wsi dziesięcinnych nadanych kolegiacie pozwala jednak zauważyć, że pewna ich część znajdowała się w okolicach Radomia i Kozienc, a więc w stosunkowo niedalekiej odległości od Sieciechowa. Ewentualną donację beneficjum sieciechowskiego należałoby zatem widzieć na tle większego uposażenia, które kolegiata sandomierska otrzymała w tej części diecezji krakowskiej¹⁴.

Wczesną metrykę powstania kościoła sieciechowskiego potwierdzać może jego patronium, które należy do grupy najstarszych wezwań obiektów sakralnych spotykanych na ziemiach polskich w okresie średniowiecza¹⁵. Najdawniejsze polskie świątynie pw. św. Wawrzyńca, pochodzące z XI i XII w., znajdowały się m.in. w Wojniczu, Krakowie, Cerekwi i Gnieźnie¹⁶. Patronat świętego był jednak popularny także w następnych stuleciach¹⁷. W świetle wizytacji kardynała Jerzego Radziwiła z końca XVI w. tytuł św. Wawrzyńca odnotowano dla 24 kościołów i kaplic na terenie diecezji krakowskiej¹⁸. Kult św. Wawrzyńca dynamicznie rozwijał się w całej Europie, do czego przyczyniło się zwycięstwo Ottona I nad Węgrami nad rzeką Lech z 10 VIII 955 r. Sukces tego wydarzenia przypisano patronowi tego dnia, czyli św. Wawrzyńcowi. W Polsce początki kultu świętego łączy się z tryumfem wojennym Bolesława Krzywoustego nad Pomorzanami pod Nakłem z 1109 r. Na pamiątkę zwycięstwa książę miał wybudować i uposażyć liczne kościoły pod wezwaniem św. Wawrzyńca, któremu wstawiennictwu – jak podaje Gall Anonim – przypisywano ten sukces¹⁹. Trudno w tym momencie ustalić, czy pierwszy kościół w Sieciechowie miał charakter świątyni wotywniej wybudowanej za czasów księcia Krzywoustego w okresie ożywionego kultu świętego.

Dość ciekawym zagadnieniem badawczym pozostają pierwotne relacje jakie łączyły benedyktynów sieciechowskich z miejscowym ośrodkiem kościelnym oraz rola

¹³ W 1223 r. papież Honoriusz III wyznaczył sędziów do rozpatrzenia apelacji wniesionej przez kanonika sandomierskiego, któremu decyzją biskupa odebrano kaplicę świeciechowską, ponieważ nie dopełnił obowiązków z nią związanych, zapewne duszpasterskich. Zob. KDM, t. 2: 1153-1333, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1886, nr 388, s. 31-32.

¹⁴ Jedną z wsi dziecinnych nadanych kolegiacie była zapewne Policzna, która do XVI w. znajdowała się w obszarze oddziaływania parafii sieciechowskiej. Niektórzy badacze wymienioną w zapisie z 1191 r. Polrechnę identyfikują jednak z Polichną, leżącą na południe od dzisiejszego Kraśnika. Kolegiata sandomierska otrzymała również beneficjum kościoła w Świerżach, znajdującego się wówczas na terenie kasztelanii sieciechowskiej. Zob. S. Zakrzewski, *Nad Wieprzem i Bugiem w wieku XI i XII*, „Przeгляд Historyczny”, 1905, t. 1, nr 3, s. 365; K. Myśliński, *Policzna, początki i dzieje najstarsze*, [w:] *Policzna: przeszłość i dzień dzisiejszy radomskiej wsi*, red. K. Myśliński, Radom 1993, s. 8-9.

¹⁵ A. Gieysztor, J. Szymański, *Patrocinia*, [w:] *Słownik Starożytności Słowiańskich*, red. G. Labuda, Z. Stieber, t. 4, Warszawa 1970, s. 45; B. Kumor, *Najstarsze patrocinia kościelne w diecezji krakowskiej do końca XI wieku*, „Analecta Cracoviensia”, 2000, t. 32, s. XXXVI, XL.

¹⁶ W. Rozykowski, *O najstarszych przejawach kultu św. Wawrzyńca w Polsce*, „Diakon”, 2015-2016, nr 12-13, s. 59-61.

¹⁷ W. Schenk, *Kult świętych w Polsce. Zarys historyczny*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, 1966, t. 13, z. 4, s. 82.

¹⁸ D. Szymański, *Wezwania kościołów parafialnych w diecezji krakowskiej w końcu XVI w.*, „Roczniki Humanistyczne”, 1993, t. 41, z. 2, s. 101-104, 108.

¹⁹ Anonim tzw. Gall, *Kronika Polska*, przekł. R. Grodecki, wstęp i oprac. M. Plezia, Wrocław 2008, s. 126-128.

jaką odegrali oni w chrystianizacji terenów położonych nad środkową Wisłą²⁰. Polscy benedyktyni pielęgnowali tradycję kultu św. Wawrzyńca, przyczyniając się do wzrostu jego popularności, o czym świadczy ich powiązanie z kościołami pod tym wezwaniem, m.in.: w Wojniczu²¹, na grodzie plockim²², Nowej Słupi²³ czy w Krzeszowie, zanim osiedlili się tam cystersi²⁴. Powiązanie czarnych mnichów z patrociniem św. Wawrzyńca, widoczne również w ośrodku sieciechowskim, może wskazywać, że do wyboru tego patrona przyczynili się sami benedyktyni. Nie możemy też wykluczyć, że pierwsza świątynia sieciechowska była pochodzenia benedyktyńskiego. Mnisi mogli w niej sprawować posługę duchowną, a z czasem, być może w związku z wybudowaniem klasztoru, ustąpili miejsca duchowieństwu świeckiemu. Św. Wawrzyniec w Europie postrzegany był jako patron chrystianizacji, być może właśnie ten przejaw kultu świętego wpłynął na jego wybór jako patrona kościoła sieciechowskiego, który w planach fundatorów mógł zajmować istotne miejsce w ewangelizacji społeczeństwa oraz umacnianiu struktur kościelnych na tych obszarach²⁵.

Pierwsze kościoły dość często lokowano przy miejscowych grodach, które zapewniały bezpieczeństwo i stanowiły punkt oparcia dla instytucji usytuowanych w ich sąsiedztwie²⁶. Dzieło budowy najstarszych polskich świątyń podejmowali ówczesnie panujący władcy, ale na przełomie XI i XII stulecia w działalność fundacyjną na tym polu włączyło się możnowładztwo²⁷. Niektóre fundacje kościelne przypisać możemy osobie Sieciecha Starego, na co wpłynęły jego pozycja na scenie politycznej, sprawowane funkcje państwowe oraz prestiż przedstawiciela jednej z najstarszych formacji rodowych²⁸. Z inicjatywy wojewody wzniesiono kolegiatę św. Andrzeja na Okole

²⁰ A. Sochacka, *Początki nadwiślańskich parafii archidiaconatu lubelskiego w średniowieczu*, [w:] *IV Janowieckie Spotkania Historyczne: Parafie rejonu Wisły Środkowej w XII-XIX w. Zarys dziejów parafii w Janowcu nad Wisłą*, red. A. Szymanek, F. Jaroszyński, Janowiec nad Wisłą 2002, s. 11-32; Eadem, *Najstarsze osadnictwo w okolicach Puław w świetle rozwoju średniowiecznej organizacji parafialnej*, [w:] *Polska i Puławy „na głównym szlaku duchowych dziejów. Przestrzeń chrześcijańska w kulturze polskiej*, red. T. Giergiel, Puławy 2017, s. 64-67.

²¹ J. Szymański, *Czas powstania kościoła w Wojniczu i benedyktyni tyńcecy*, „*Roczniki Humanistyczne*” 1962, t. 11, z. 2, s. 130, 137-140.

²² Cz. Deptuła, *Krąg kościelny plocki w połowie XII wieku*, „*Roczniki Humanistyczne*”, 1959, t. 8, z. 2, s. 20-21, 38; B. Pisz, *Benedyktyni na grodzie plockim*, „*Notatki Płockie*”, 1977, t. 22, nr 3, s. 22; K. Pacuski, *Początki benedyktyńskiego opactwa św. Wojciecha na grodzie plockim*, „*Notatki Płockie*”, 1995, t. 40, nr 4, s. 3-6.

²³ M. Derwich, *Benedyktyni klasztor św. Krzyża na Łysej Górze w średniowieczu*, Warszawa 1992, s. 504-505; 654-655; Idem, *Materiały do słownika historyczno-geograficznego dóbr i dochodów dziesięcinnych benedyktyńskiego opactwa św. Krzyża na Łysej Górze w 1819 r.*, Wrocław 2000, s. 136-139; Idem, *Monastycyzm benedyktyński w średniowiecznej Europie i Polsce. Wybrane problemy*, Wrocław 1998, s. 209.

²⁴ *Krzeszów uświęcony łaską*, red. K. Bobowski, H. Dziurła, Wrocław 1997; A. Sutowicz, *Wokół problemów fundacji i niepowodzenia w rozwoju benedyktyńskiego klasztoru w Krzeszowie*, „*Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne*”, 2017, R. 16, nr 1, s. 205-216.

²⁵ W. Rozynekowski, *Mons Sancti Laurentii – wokół kultu św. Wawrzyńca*, [w:] W. Chudziak, *Wczesnośredniowieczna przestrzeń sakralna in Culmine na Pomorzu Nadwiślańskim*, Toruń 2003, s. 190.

²⁶ E. Wiśniowski, *Rozwój organizacji parafialnej w Polsce do czasów reformacji*, [w:] *Kościół w Polsce, t. 1, Średniowiecze*, red. J. Kłoczowski, Kraków 1966, s. 243; Idem, *Parafie w średniowiecznej...*, s. 19-21. E. Wiśniowski wymienia Sieciechów wśród miejscowości, w których najstarszy kościół powstał w ośrodku grodowym.

²⁷ J. Dobosz, *op. cit.*, s. 250-291.

²⁸ J. Bieniak, *Polska elita polityczna XII wieku. Część II. Wróżda i zgoda*, [w:] *Spółczeństwo Polski średniowiecznej*, t. III, red. S.K. Kuczyński, Warszawa 1985, s. 13-19; J. Kurtyka, *Sieciech (2 poł. XI w.), palatyn*

w Krakowie oraz kościół św. Benedykta w Radziwiu pod Płockiem, czyli w miejscach gdzie znajdowały się jego główne rezydencje²⁹. Można przypuszczać, że w okresie potęgi palatyna w ośrodku sieciechowskim również została wzniesiona świątynia, mająca charakter kaplicy grodowej.

Pierwszy kościół sieciechowski mógł też powstać w związku z miejscowym targiem, który obok grodów stanowił miejsce często wybierane pod lokalizację fundacji kościelnych. Powiązanie najstarszych kościołów z targowiskami, w świetle badań K. Maleczyńskiego, wyraźnie rysuje się w przypadku klasztorów³⁰. W wiekach średnich targi organizowano na skrzyżowaniu szlaków handlowych, przy przeprawach przez rzeki oraz w większych grodach państwowych. Już we wczesnym średniowieczu przez Sieciechów prowadziły ważne trakty handlowo-komunikacyjne, a lokalna przeprawa rzeczna odgrywała istotną rolę na odcinku środkowej Wisły³¹.

Pierwsza wzmianka źródłowa dotycząca *forum* sieciechowskiego pochodzi z XI-II-wiecznego potwierdzenia nadania dóbr dla klasztoru. Od fundatora Sieciecha benedyktyni otrzymali miejsce pod zabudowę klasztoru wraz z targiem, który mógł powstać zatem jeszcze przed fundacją opactwa³². Targowisko w Kochowie, położonym na północ od Sieciechowa, gdzie również istniała przeprawa wiślana, jest poświadczane źródłowo w połowie XII w. Bulla papieża Hadriana IV z 18 kwietnia 1155 r. informuje o nadaniu targu kochowskiego dla klasztoru kanoników regularnych z Czerwińska przez Henryka Sandomierskiego³³. Nadanie to potwierdziła księżna Grzymisława, wdowa po Leszku Białym, na wiecu nad Pilicą w 1229 r.³⁴ Osada targowa powstała również w po-

(województwa) polski, najwyższy dostojnik Władysława Hermana, przodek możnowładczego rodu Toporów, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 36, Warszawa-Kraków 1996, s. 495-509.

²⁹ S. Zachorowski, *Kraków biskupi*, „Rocznik Krakowski”, 1906, t. 8, s. 109, 118-119; Z. Kozłowska-Budkowa, *Z dziejów kolegiaty św. Andrzeja w Krakowie*, „Studia Historyczne”, 1967, t. 10, z. 1/2, s. 26-30; T. Lalik, *Sztuka a społeczeństwo*, [w:] *Polska pierwszych Piastów: państwo, społeczeństwo, kultura*, red. T. Mantuffel, Warszawa 1974, s. 331-336; A. Wędzki, *Ze studiów nad rezydencjami możnowładczymi i rycerskimi na ziemiach polskich w XI-XII wieku*, „Slavia Antiqua”, 1978, t. 25, s. 175-179; J. Kurtyka, *Tęczyńscy...*, s. 45-46; T. Piekarski, *Kościół św. Benedykta w Radziwiu. Historia świątyni wydana w 100-lecie jej konsekracji*, Płock 2002, s. 5-6; B.M. Pawlicki, *Ze studiów nad relikiami domniemanego palatium Sieciecha w Krakowie*, „Czasopismo Techniczne. Architektura”, 2011, R. 108, z. 7-A, s. 191-192; E. Sander, *Błogosławiona Salomea i klasztory klarysek w Zawichoście, Skale i Krakowie do końca XV wieku*, Kraków 2015, s. 220-223.

³⁰ K. Maleczyński, *Najstarsze targi w Polsce i ich stosunek do miast przed kolonizacją na prawie niemieckim*, Lwów 1926, s. 53-58. Na temat targu, komory celnej, przeprawy rzecznej w Sieciechowie zob. *ibidem*, s. 14-15, 37-38, 43, 47.

³¹ T. Wąsowiczówna, *Wczesnośredniowieczne przeprawy przez środkową Wisłę*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 1957, R. 5, nr 3/4, s. 446; Eadem, *Topografia wczesnośredniowiecznego...*, s. 570; E. Kowalczyk, *op. cit.*, s. 75-76.

³² *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej św. Wacława*, cz. 1 (1166-1366), wyd. F. Piekosiński, Kraków 1874, nr 34, s. 42; E. Wiśniowski, *Z dziejów opactwa benedyktynów w Sieciechowie (XIII-XVI w.)*, „Roczniki Humanistyczne”, 1958, R. 7, z. 2, s. 41; Idem, *Najstarszy dokument benedyktynów sieciechowskich (1252)*, „Studia Źródłoznawcze”, 1959, t. 4, s. 66.

³³ AGAD, Zb. dok. perg., nr 6418; *Bullarium Poloniae*, t. 1: 1000-1342, wyd. I Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, Rzym 1982, nr 19, s. 8; J. Dobosz, *Piastowie wobec premonstratensów i innych form kanonikatu regularnego w XII wieku*, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia Historica”, Folia 40, t. 5, 2007, s. 15; K. Pacuski, *Uposażenie klasztoru czerwińskiego w XII-XVI wieku*, [w:] *Dzieje klasztoru w Czerwińsku*, red. E. Olbromski, Lublin 1997, s. 16-17.

³⁴ KDM, t. 1, nr 12, s. 18-20; A. Teterycz-Puzio, *Kilka uwag o działalności politycznej księżnych krakowskich w okresie rozbitcia dzielnicowego*, „Res Historica”, 2008, t. 26, s. 14; Eadem, *Piastowskie księżne regentki*.

bliskich Świerżach, położonych na przeciwnym wobec Kochowa brzegu Wisły, a przez obie miejscowości dokonywano przewozu przez rzekę. Możemy założyć, że plac targowy w ośrodku sieciechowskim powstał najpóźniej w pierwszej połowie XII stulecia i był związany z dobrze rozwiniętą na tym obszarze siecią dróg i szlaków komunikacyjno-handlowych. Osady targowe, będące miejscem handlu i wymiany towarów, przyciągały zarówno okolicznych mieszkańców, jak też ludność czasowo przebywającą w ich pobliżu³⁵. Względy gospodarcze i religijne z pewnością stanowiły czynnik zachęcający do lokalizowania kościołów przy istniejących placach targowych. Targowisko sieciechowskie mogło zostać usytuowane w miejscu wyżej położonym na suchej kępie w pobliżu dzisiejszego rynku³⁶. Wstępne badania archeologiczne przeprowadzone w latach 60. XX w. przy obecnym kościele św. Wawrzyńca³⁷, w północnym rogu rynku Sieciechowa, pozwoliły odkryć materiał ceramiczny z okresu średniowiecza³⁸.

Powstanie i zasięg terytorialny parafii

Zagadnienie początków organizacji parafialnej w Polsce jest przedmiotem długiej i nierozstrzygniętej dyskusji naukowej, której istota sprowadza się do rozumienia pojęcia parafii³⁹. W średniowieczu parafia była jednym z podstawowych instytucji kościelnych, na której istnienie i funkcjonowanie składało się szereg elementów, m.in.: kościół, kapłan, *cura animarum*, jurysdykcja kościelna, okręg parafialny oraz uposażenie materialne kościoła⁴⁰. Skromny materiał źródłowy zachowany dla X-XII w. pozwala uchwycić jedynie niektóre z wymienionych elementów. Podczas, gdy część badaczy opowiada się za wczesną genezą organizacji parafialnej (X w.), inni wyznaczają jej początki na przełom XII i XIII w.

Pod względem organizacji administracji kościelnej parafia sieciechowska w okresie średniowiecza należała do diecezji krakowskiej oraz utworzonego w XII w. archidiaconatu radomskiego, zwanego później dziekanią kielecką⁴¹. Najstarsze kościoły

O utrzymanie władzy dla synów (koniec XII w. – początek XIV w.), Kraków 2016, s. 73, 76.

³⁵ Król Władysław Jagiełło w 1432 r. na prośbę opata sieciechowskiego miał ustanowić w Sieciechowie targ w każdą środę oraz jarmarki w święto Dziesięciu Tysięcy Rycerzy oraz uroczystość św. Wawrzyńca. Por. J. Gacki, *op. cit.*, s. 67.

³⁶ T. Wąsowiczówna, *Topografia wczesnośredniowiecznego...*, s. 576-577; Eadem, *Zmiany w topografii osadnictwa wielkich dolin na niżu środkowoeuropejskim w XIII wieku*, Wrocław 1974, s. 44. Autorka wyrażała przypuszczenie, że kościół w Sieciechowie powstał w XII w. w związku z targiem.

³⁷ Obecny kościół pw. św. Wawrzyńca w Sieciechowie został wzniesiony w XVIII w., po tym jak poprzedni drewniany uległ spaleniom w 1707 r. W XIX-wiecznej dzwonnicy przykościelnej znajduje się dzwon gotycki z 1459 r. Por. J. Wiśniewski, *Dekanat kozienicki...*, s. 158, 160; *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. III: *Województwo kieleckie*, pod. red. J.Z. Łozińskiego, B. Wolff, z. 6: *Powiat kozienicki*, Warszawa 1958, s. 21-23.

³⁸ S. Wiliński, *Sieciechów-Opactwo. Sprawozdanie z badań architektoniczno-archeologicznych za rok 1962*, s. 18, 20 (maszynopis w Archiwum WKZ w Radomiu).

³⁹ E. Wiśniewski, *Badania nad początkami i rozwojem średniowiecznej sieci parafialnej na ziemiach polskich*, „*Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F – Historia*”, 1990, t. 45, s. 43-48.

⁴⁰ Idem, *Parafie w średniowiecznej...*, s. 18.

⁴¹ S. Litak, *Sieć parafialna archidiaconatu radomskiego w okresie przedrozbiorowym*, „*Sprawozdania z Czynności Wydawniczej i Posiedzeń Naukowych oraz Kronika Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*”, nr 9, Lublin 1959, s. 104; Idem, *Formowanie sieci parafialnej w Łukowskim do końca XVI wieku. Studium geograficzno-historyczne*, „*Roczniki Humanistyczne*”, 1964, t. 12, z. 2, s. 25-26; Idem, *Kościelne podziały administracyjne w Radomskiem w XVI-XVIII w.*, [w:] *Radom i region radomski w dobie*

i parafie na tym obszarze erygowano m.in. w ośrodkach, gdzie istniały wczesnośredniowieczne przeprawy wiślane. Najpóźniej w drugiej połowie XII stulecia powstały parafie w Świerżach i Kochowie oraz zapewne w Sieciechowie. Należy jednak zauważyć, że pierwsza nie budząca wątpliwości wzmianka źródłowa dotycząca parafii sieciechowskiej została zawarta dopiero w rejestrach dziesięciny papieskiej z lat 1325-1327⁴². Tworzenie nowych ośrodków kościelnych i parafialnych stanowiło wyraz postępującego procesu osadniczego oraz umacniania się struktur organizacji kościelnej na terenach północno-wschodniej Małopolski. Przemiany sieci parafialnej archidiaconatu radomskiego w średniowieczu nie zostały dotychczas w pełni rozpoznane i opracowane naukowo, a przynajmniej nie w takim stopniu jak dla sąsiadującego z nim archidiaconatu lubelskiego.

Okręg parafialny kościoła sieciechowskiego graniczył z terytoriami kilku innych parafii erygowanych na przestrzeni XII-XV w., podlegających archidiaconatowi radomskiemu lub lubelskiemu. Do utworzonej w XIII w. parafii w Stężycy pw. św. Marcina⁴³ włączono kilka osad klasztornych, wśród których mogły znajdować się Ciszycza i Leszna⁴⁴. Z powstaniem parafii stężycyjskiej wiązała się potrzeba zwiększenia osadnictwa na prawym brzegu Wisły w ramach kasztelanii sieciechowskiej⁴⁵. W XIV w. nastąpił nagły wzrost znaczenia Stężycy, która przejęła znaczenie handlowe i administracyjne Sieciechowa. W wyniku przesunięcia koryta rzeki Sieciechów znalazł się na lewym brzegu wiślanej doliny, dzięki czemu Stężycza otrzymała nowe perspektywy rozwoju⁴⁶.

Niektóre z położonych nieopodal Sieciechowa miejscowości podlegały jurysdykcji parafialnej kościoła pw. św. Stanisława w Oleksowie, którego powstanie datuje się na pierwszą połowę XIII w.⁴⁷ Klasztorne Opatkowice, Sadłowice i Nasiłów wchodziły

szlacheckiej Rzeczypospolitej, t. 2, *Historia społeczno-religijna okresu wczesnonowożytnego*, red. Z. Guldon, S. Zieliński, Radom 1996, s. 8-10.

⁴² *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia* [dalej: VMPL], t. 1: 1217-1409, ed. A. Theiner, Romae 1860, s. 261; *Monumenta Poloniae Vaticana* [dalej: MPV], t. 1: *Acta Camerae Apostolicae* [dalej: ACA], vol. 1: 1207-1344, wyd. J. Ptaśnik, Kraków 1913, s. 171, 246.

⁴³ Kult św. Marcina na ziemiach polskich był propagowany m.in. przez benedyktynów. Trudno ustalić czy pierwsza świątynia w Stężycy miała jakiś związek ze środowiskiem pobliskiego klasztoru w Sieciechowie. Zob. G. Karolewicz, *Kult św. Marcina w Polsce do schyłku XVI w.*, „*Studia Theologica Varsaviensia*”, 1980, R. 8, nr 1, s. 422-423, 433-435; W. Rozyńkowski, *Przejawy kultu św. Marcina w Polsce – wybrane zagadnienia*, „*Przegląd Zachodniopomorski*”, 2016, R. 31, z. 1, s. 233-248.

⁴⁴ LBD, t. 3, s. 264-265, 269. W 1365 r. król Kazimierz Wielki rozstrzygnął spór między plebanem stężycyjskim Markiem a opatem sieciechowskim Świętosławem, przysądzając klasztorowi część wsi Ciszycza z jej polami, łąkami, zarosłami i jednym zaciągami niewodu w jeziorze zwanym *Tona*. Zachowany dokument budzi jednak wątpliwości w odniesieniu do jego autentyczności. Por. AGAD, Zb. dok. perg., nr 2021; KDM, t. 3, nr 963, s. 381-382.

⁴⁵ KDM, t. 1, nr 2, s. 5; MPV, t. 1: ACA, vol. 1, s. 170, 171; K. Kurzyp, *Stężycza nad Wisłą*, Stężycza 1989, s. 8.

⁴⁶ K. Kurzyp, *op. cit.*, s. 5-9; F. Pawłowski, *Stężycza przez dzieje. Kalendarium wydarzeń*, Stężycza 1993, s. 7; *Stężycza nad Wisłą w dokumentach*, red. F. Pawłowski, Stężycza 1993, s. 16; E. Żak, *Monografia historyczna Janikowa*, „*Ziemia Koziennicka*”, 2008, z. 18, s. 12-17; B. Jasek, *Szkice do historii Powiśla Koziennickiego*, „*Ziemia Koziennicka*”, 2009, z. 21, s. 17-21.

⁴⁷ A. Rozwałka, *Sieć osadnicza w archidiaconacie lubelskim w średniowieczu. Studium archeologiczno-historyczne*, Lublin 1999, s. 46-53 (mapy), 178, 193, 205 (aneksy); P. Szafran, *Rozwój średniowiecznej sieci parafialnej w Lubelskiem*, Lublin 1958, s. 83, 120, 159-160, 179, 181, 184, 192, 205. W okresie średniowiecza w zasięgu parafii oleksowskiej pozostawały: Oleksów, Chechły, Garbatka, Sarnów, Sławczyn i Zawada. Wykazy parafialne z XVI w. dodatkowo wymieniają miejscowości Bierdzież, Zwola i Zdunków.

w skład parafii w Jaroszynie, której metryka sięga pierwszej połowy XII w. Wczesnośredniowieczny ośrodek osadniczy i religijny funkcjonował również w Gołębiu, położonym w rejonie przeprawy i traktu nadwiślańskiego⁴⁸. W XV w. zapewne w związku z lokacją miasta powstała parafia w Zwoleniu, otrzymując część terenów podlegających zarządowi parafii tczowskiej⁴⁹. Warto w tym miejscu dodać, że do parafii w Łęcznej należały wsie, które klasztor sieciechowski otrzymał z nadania Jaksy z Miechowa na Lubelszczyźnie⁵⁰. W 1533 r. decyzją biskupa krakowskiego Piotra Tomickiego powstała parafia w Puchaczowie, której posługę duszpasterską początkowo sprawowało duchowieństwo diecezjalne, a od 1588 r. niemal do końca XVIII w. czynili to głównie benedyktyni sieciechowscy⁵¹.

Trudno określić pierwotny zasięg terytorialny parafii sieciechowskiej w początkowym okresie jej funkcjonowania. Pierwsze pełniejsze wykazy okręgów parafialnych diecezji krakowskiej pochodzą z czasów Liber beneficiorum Jana Długosza z drugiej połowy XV w. W tym czasie w skład parafii sieciechowskiej wchodziły następujące miejscowości: Sieciechów, Wola Sieciechowska, Zalesie, Janików, Ruda Janikowska, Policzna i Rambertów, a w okresie wcześniejszym Brzeście, Zgliszyn, Ostrów Większy i Mniejszy, które w czasach Długosza były niemal zupełnie opustoszałe lub zostały zniszczone w wyniku działalności rzeki Wisły⁵². Długosz informuje także o innych posiadłościach utraconych przez klasztor (Siedlce, Świącica, Liptowo), które przypuszczalnie także podlegały jurysdykcji tejże parafii w średniowieczu. Kościół św. Wawrzyńca w Sieciechowie posiadał filię w Brzeźnicy pod wezwaniem św. Mikołaja, Leonarda, Katarzyny i Małgorzaty, która pełniła funkcje parafialne dla okolicznych Mozolic, Psar oraz zapewne Janikowa⁵³. Nie znamy dokładnego czasu powstania kościoła filialnego, ale możemy przypuszczać o pierwotnej przynależności tych dóbr do parafii sieciechowskiej. Wskazane wyżej posiadłości w większości stanowiły własność opactwa sieciechowskiego już w drugiej połowie XIII w., o czym informuje najstarszy dokument benedyktynów

⁴⁸ S. Kamiński, *Parafia Gołęb*, „Wiadomości Diecezjalne Lubelskie”, 1925, R. 7, nr 10, s. 310-313; A. Sochacka, *Dzieje Gołębia w średniowieczu*, „Region Lubelski”, 1987, R. 2, s. 145-152; Eadem, *Wczesnośredniowieczny ośrodek religijny w Gołębiu a problem genezy dwu prebend plebańskich w parafii*, [w:] *Peregrinatio ad veritatem. Studia ofiarowane Profesor Aleksandrze Witkowskiej OSU z okazji 40-lecia pracy naukowej*, red. U. Borkowska i in., Lublin 2004, s. 489-498.

⁴⁹ K. Myśliński, *Zwoleń w średniowieczu. Geneza miasta na tle przeobrażeń Puszczы Radomskiej*, [w:] *Zwoleń: dzieje miasta i ziemi*, red. K. Myśliński, Lublin 1976, s. 35-36; S. Piątkowski, A. Szymanek, *Parafia Podwyższenia Krzyża Świętego w Zwoleniu 1425-2002*, *Zwoleń* 2002, s. 11-15.

⁵⁰ J. Chachaj, *Łacińska parafia w Łęcznej do końca XVIII wieku*, [w:] *Studia z dziejów Łęcznej*, red. A. Sochacka, *Łęczna* 2017, s. 135-136, 142-143, 147-148.

⁵¹ W 1527 r. za zgodą króla Zygmunta Starego na gruntach wsi klasztornej zwanej Łęczna Mniska lokowano na prawie magdeburskim miasto o nazwie Puchaczów, które do końca XVIII w. stanowiło własność benedyktynów sieciechowskich. Zob. J. Wiśniewski, *Dekanat kozienicki...*, s. 155-157 (*Monumenta dioecesis Sandomiriensis. Series III*); A. Sochacka, *Własność ziemska w województwie lubelskim w średniowieczu*, Lublin 1987, s. 18, 60; Eadem, *Łęczna i okolice w średniowieczu (X-XV w.)*, [w:] *Łęczna. Studia z dziejów miasta*, red. E. Horoch, *Łęczna* 1989, s. 20, 27-28; R. Szczygieł, *Lokacje miast w Polsce XVI wieku*, Lublin 1989, s. 55, 91, 254-255; J. Szczepaniak, *Spis prepozytów i plebanów diecezji krakowskiej (XVIII w.)*, Kraków 2008, s. 195-196; B. Szady, *Rozwój terytorium parafii Łęczna do końca XVIII wieku*, [w:] *Studia z dziejów parafii pw. św. Marii Magdaleny w Łęcznej*, red. R. Jop, *Łęczna* 2010, s. 32, 35; A. Sochacka, *Opole i wieś Łęczna w średniowieczu*, [w:] *Studia z dziejów Łęcznej...*, s. 80-83, 93-94, 107.

⁵² DLB, t. 1, s. 307; t. II, s. 564-565; t. 3, s. 260-273.

⁵³ DLB, t. 2, s. 564-566; t. 3, s. 262-263.

sieciechowskich z roku 1252⁵⁴.

Wykaz wsi podlegających jurysdykcji parafii sieciechowskiej, zamieszczony przez J. Długosza w opisie beneficjów kościelnych diecezji krakowskiej, wydaje się być niepełny przy zestawieniu z wykazami okręgów dziesięcinnych, które zawierają Liber retaxationum z 1529 r. oraz lustracja dóbr królewskich województwa sandomierskiego z lat 1564-1565. W świetle tych źródeł parafii pw. św. Wawrzyńca w Sieciechowie dodatkowo podlegały Czarnolas i Gródek, położone w pobliżu Policzny⁵⁵. Możemy przypuszczać, że w średniowieczu wskazane miejscowości także znajdowały się w obszarze oddziaływania kościoła sieciechowskiego. Taki stan rzeczy zdają się potwierdzać XVI-wieczne dokumenty erekcyjne kościołów w Policznie i Gródku, gdzie w okresie wcześniejszym mogły istnieć kaplice, obsługiwane przez przyjezdniego kapelana zakonnika z klasztoru sieciechowskiego⁵⁶. W 1531 r. z inicjatywy miejscowych dziedziców została erygowana parafia w Policznie, do której decyzją biskupa krakowskiego Piotra Tomickiego przyłączono Czarnolas i Świetlikową Wolę⁵⁷. Kościół w Policznie do końca XVI w. nie funkcjonował jednak normalnie, skoro akta wizytacji z 1598 r. stwierdzają trzydziestoletni okres braku plebana⁵⁸. Kościół w Gródku został natomiast wzniesiony staraniem Andrzeja Kochanowskiego, brata stryjecznego poety Jana. Konsekracji nowej świątyni 24 października 1598 r. dokonał kardynał Jerzy Radziwiłł⁵⁹.

Plebani sieciechowscy i uposażenie parafii

Dostępny materiał źródłowy dla okresu średniowiecza pozwolił ustalić imiona zaledwie kilku plebanów sieciechowskich. Pierwszy kapłan kościoła w Sieciechowie znany jest z pierwszej połowy XIV w. Rejestry świętopietrza i dziesięciny papieskiej z lat 1325-1327 wymieniają Dominika plebana sieciechowskiego zwanego Terrasancta, być może z powodu pielgrzymki do Ziemi Świętej⁶⁰. Pleban sieciechowski Sławek został wymieniony jako świadek w potwierdzeniu przywileju na sołectwo w Garnie z 1438 r., ale występuje również w aktach sądów czerskich z lat 1415-1423 r.⁶¹ W wypisach

⁵⁴ E. Wiśniowski, *Z dziejów opactwa...*, s. 41-42; Idem, *Najstarszy dokument...*, s. 66-69. W dokumencie tym nie umieszczono Policzny, zaś w jego późniejszych kopiach Rambertów jest wymieniany w miejscu Liptowa, jako stanowiący część pierwotnego uposażenia benedyktynów sieciechowskich z nadania Sieciecha. Zalesie zostało zakupione przez klasztor w latach 1385-1416. W 1367 r. opat sieciechowski dokonał lokacji Świątyni, która przyjęła nazwę Woli Sieciechowskiej.

⁵⁵ *Lustracja województwa sandomierskiego 1564-1565*, wyd. W. Ochmański, Wrocław 1963, s. 194, 197; *Księga dochodów beneficjów diecezji krakowskiej z roku 1529 (tzw. Liber retaxationum)*, wyd. Z. Leszczyńska-Skrętowa, Wrocław-Warszawa-Kraków 1968, s. 404-406, 413-414, 421, 441.

⁵⁶ J. Gacki, *O rodzinie Jana Kochanowskiego, o jej majątnościach i fundacjach kilkanaście pism urzędowych*, Warszawa 1869, s. 16-21, 161-168; J. Wiśniowski, *Dekanat kozienicki...*, s. 38-40, 102; E. Januszewicz, *Miejscowości gminy Policzna*, [w:] *Policzna: by czas nie zaćmił i niepamięć*, pod red. E. Januszewicz, Radom 2004, s. 75, 79-81.

⁵⁷ B.S. Kumor, *Dzieje diecezji...*, t. 4, s. 241, 342, 491.

⁵⁸ Archiwum Krakowskiej Kapituły Katedralnej [dalej: AKKK], sygn. AVCap. 65, k. 298v; G. Jawor, *Policzna w dobie Kochanowskich (schyłek XV – początek XVIII w.)*, [w:] *Policzna: przeszłość...*, s. 17.

⁵⁹ B.S. Kumor, *Dzieje diecezji...*, t. 4, s. 239, 324, 382, 495; D. Kupisz, M. Kozdrach, *Kochanowscy w XV-XVIII wieku*, Warszawa 2018, s. 52-54.

⁶⁰ VMPL, s. 261; MPV, t. 1: ACA, vol. 1, s. 171 (*Dominicus dictus Terrasancta*), 246 (*Dominicus dictus Traska*).

⁶¹ BDS, Archiwum Kapituły Kolegiackiej i Katedralnej w Sandomierzu, rkps, sygn. 755, s. 2; *Księga ziemi czerskiej 1404-1425 poprzedzona wstępem historycznym*, wyd. J.T. Lubomirski, Warszawa 1879, s. 136,

ks. Jana Nepomucena Fijałka pod datą roczną 1464 pojawia się pleban sieciechowski Andrzej Stanisław z Jagnina⁶². Dokument z 1473 r., potwierdzający uposażenie kościoła parafialnego w Sieciechowie, wymienia plebana Mikołaja⁶³. Wraz z włączeniem parafii do klasztoru sieciechowskiego w 1502 r., opiekę nad kościołem powierzono profesowi zakonnemu Maciejowi⁶⁴.

Stosowne uposażenie materialne stanowiło warunek konieczny funkcjonowania kościoła parafialnego oraz utrzymania pracujących tam duchownych. Do jego podstawowych elementów należały ziemia, dziesięciny, przywileje gospodarcze oraz różnego rodzaju daniny i świadczenia wiernych⁶⁵. Nie znamy wielkości i postaci pierwotnego uposażenia parafii sieciechowskiej, nadanego jej w momencie powstania. Zachował się natomiast przywilej wystawiony przez opata sieciechowskiego Jana w 1473 r., w którym opisano grunty i fundusze przynależne kościołowi pw. św. Wawrzyńca⁶⁶. Z dokumentu tego wynika, że poprzedni opaci pozbawili kościół sieciechowski dochodów i korzyści materialnych, które prawnie do niego należały od czasów dawnych. Za zgodą całego konwentu klasztornego przywrócono zatem kościołowi pięć łanów ziemi, które zostały szczegółowo wyliczone, oraz młyn, łąki, dwie karczmy i dwóch kmieci w Brzeźnicy⁶⁷. Miejscowemu plebanowi przyznano las zwany Borek z tamtejszymi barciami, jezioro w pobliżu Janikowa oraz dozwolono nadal pobierać dziesięcinę snopową i konopną

138, 152, 154-157, 164, 220, 232, 261, 264, 267, 269, 271.

⁶² Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie, rkps 4849, t. 5, 5075, k. 235-237; Ks. Fijałek odnotował również Tomisława, kanonika kruszwickiego i plebana Sethocow, opierając się na pracy: W.A. Maciejowski, *Historia prawodawstwa słowiańskich*, t. 6, *Obejmuje dawne pomniki prawodawstwa (r.992-1573) z rękopisów starych wyjęte*, Warszawa 1858, s. 405, 406; Por. MPV, T. 2, ACA, vol. 2, s. 107, gdzie Bechothow zamiast Sethocow. Na temat ks. Fijałka zob. Ł.T. Sroka, *Judaica księdza Jana Nepomucena Fijałka w zbiorach Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie*, [w:] *Lwów. Miasto – społeczeństwo – kultura*, t. 5, *Ludzie Lwowa, Studia z dziejów Lwowa*, red. K. Karolczak, Kraków 2005, s. 185-191.

⁶³ Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu [dalej: BDS], Akta Zgromadzenia oo. Benedyktynów w Sieciechowie, sygn. G 1219, Kopia dokumentu z 1473 r.

⁶⁴ J. Gacki, *dz. cyt.*, s. 240; J. Wiśniewski, *Dekanat kozienicki...*, s. 160.

⁶⁵ E. Wiśniewski, *Kołąda, meszne, stołowe na ziemiach polskich. Problem rejonizacji*, [w:] *Kultura średniowieczna i staropolska. Studia ofiarowane Aleksandrowi Gięsztorowi w pięćdziesięciolecie pracy naukowej*, red. D. Gawinowa i in., Warszawa 1991, s. 625-638; Idem, *Parafie w średniowiecznej...*, s. 68-87.

⁶⁶ BDS, Akta Zgromadzenia oo. Benedyktynów w Sieciechowie, sygn. G 1219, Kopia dokumentu z 1473 r.; J. Gacki, *op. cit.*, s. 238-239; J. Wiśniewski, *Dekanat kozienicki...*, s. 159-163 (*Monumenta dioecesis Sandomiriensis. Series III*).

⁶⁷ Dokument uposażeniowy parafii z 1473 r. wyliczając łany do niej należące, wskazuje na ich położenie w Sieciechowie lub w jego okolicy. Jeden z nich znajdował się *circa Podolszany penes Dziewcza Góra*. Na tej podstawie E. Wiśniewski lokalizował wieś Dziewcza Góra, wymienioną w najstarszym dokumencie klasztoru z 1252 r., pochodzącą z nadania Henryka Sandomierskiego, właśnie w pobliżu Sieciechowa. Autorzy *Osad zaginionych*, wykazali jednak, że miejscowość ta znajdowała się w miejscu obecnej wsi Zgórzyńskie w parafii wąwolnickiej. Kwestia ta wymaga ponownego zbadania. Za lokalizacją sieciechowską przemawia fakt położenia w pobliżu Sieciechowa w miejscowości Nagórnik miejsca zwanego Dziewczą Górą, z grodziskiem z XI w. Z nadania księcia klasztor otrzymał również wieś Leszna z jeziorem, w miejscu której znajduje się dzisiaj Zajezerze w gminie Sieciechów. Rejestr poborowy z 1664 r. wymieniał jezioro zwane Lesno położone w pobliżu Zajezerza. Por. E. Wiśniewski, *Najstarszy dokument...*, s. 67; *Osady zaginione i o zmienionych nazwach historycznego województwa lubelskiego*, oprac. S. Wojciechowski, A. Sochacka, R. Szczygieł, Warszawa 1986, s. 177; *Lustracja województwa sandomierskiego 1660-1664*, cz. 1, wyd. H. Oprawko, K. Schuster, Kraków 1971, s. 148-149; *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. B. Chlebowski, J. Krzywicki, F. Sulimierski, t. XIV, Warszawa 1895, s. 291 (hasło Zajezerze).

w Brzeźnicy, Psarach, Mozolicach, od młynarzy Słowików, z wójtostwa w Sieciechowie. W dokumencie opisano również położenie placu i ogrodu, przy których znajdował się kościół św. Wawrzyńca. Dokument sporządził Jan Jodłowski, prepozyt stężycki i oficjał radomski, a podpisali go plebani sąsiednich parafii – Paweł z Gołębia, Stanisław Kruski z Jaroszyna i Jan ze Zwolenia⁶⁸.

W świetle dokumentu z 1473 r. klasztor posiadał w odniesieniu do kościoła sieciechowskiego uprawnienia zwane kollacją. Nie zachował się jednak wcześniejszy materiał źródłowy, który stanowiłby potwierdzenie prawa przedstawiania biskupowi kandydata na plebana wakującego beneficjum sieciechowskiego przez miejscowy konwent klasztorny⁶⁹. Takie uprawnienia benedyktyni sieciechowscy uzyskali w 1502 r., kiedy to kościół parafialny w Sieciechowie został inkorporowany do miejscowego klasztoru⁷⁰.

Wartość dochodów parafialnych uzależniona była od kilku czynników m.in. liczby i zamożności wiernych, struktury osadniczo-społecznej oraz sytuacji politycznej i gospodarczej w danym regionie. Spisy dziesięciny papieskiej z pierwszej połowy XIV w. wykazują, że parafie archidiaconatu radomskiego były zazwyczaj uboższe od tych położonych w innych częściach diecezji krakowskiej⁷¹. W latach 1325-1327 pleban kościoła sieciechowskiego zapłacił w dwóch ratach 5 skojców i 18 denarów, podczas gdy dochody beneficjum parafialnego szacowano na zaledwie dwie grzywny rocznie⁷². Ze spisów dziesięciny papieskiej z lat 1350-1351 oraz 1354-1355 wynika, że sieciechowski duchowny regularnie uiszczał swoją część składki⁷³, ale według wykazów świętopietrza z lat 1373-1375 nie dopełnił on już w tamtym czasie tego obowiązku⁷⁴. Przyczyną takiego stanu rzeczy mogły być szkody i spustoszenia, jakie dotknęły Sieciechów w związku z niszczącymi najazdami Litwinów, Jaćwięgów i Tatarów. W 1359 r. biskup krakowski Bodzanta zwolnił od dziesięciny snopowej na okres 30 lat mieszkańców ziemi lubelskiej, sieciechowskiej i łukowskiej, ażeby zachęcić ludność do osiedlania się na tych terenach⁷⁵. Niepokój związany z najazdami negatywnie wpływał na rozwój osadnictwa i stan gospodarczy posiadłości sieciechowskich, jak też na normalne funkcjonowanie miejscowej parafii i kościoła. Ziemia sieciechowska z racji peryferyjnego położenia dość często doznawała szkód rabunkowych z tym związanych. Już w 1244 r. sprzymierzeni z Konradem Mazowieckim Litwini, Prusowie i Jadźwingowie mieli spustoszyć ziemię

⁶⁸ Por. z wykazami plebanów wymienionych parafii: J. Wiśniewski, *Dekanat kozienicki...*, s. 31, 194; K. Kurzyp, *op. cit.*, s. 165; S. Piątkowski, A. Szymanek, *op. cit.*, s. 189.

⁶⁹ A. Chojnacki, *Klasztorny patron wobec potrzeb patronackiego kościoła. Wybrane aspekty na przykładzie kościołów średniowiecznej Małopolski*, [w:] *Klasztor w Kościele średniowiecznym i nowożytnym*, red. M. Derwich, A. Pobóg-Lenartowicz, Warszawa-Wrocław-Opole 2010, s. 294-295, 307.

⁷⁰ J. Gacki, *op. cit.*, s. 178-179, 239-240; J. Wiśniewski, *Dekanat kozienicki...*, s. 155.

⁷¹ W świetle *Liber relaxationum* z 1529 r. najwyższy odsetek parafii najbogatszych we wschodniej części diecezji krakowskiej znajdował się w archidiaconacie radomskim. Zob. E. Wiśniewski, *Wartość beneficjów plebańskich w diecezji krakowskiej w świetle „Księgi dochodów beneficjów” z roku 1529*, „Roczniki Humanistyczne”, 1987, t. 35, nr 2, s. 76; Idem, *Parafie w średniowiecznej...*, s. 80.

⁷² MPV, t. 1: ACA, vol. 1, s. 171, 246; VMPL, T. 1, s. 261; J. Dudziak, *Dziesięcina papieska w Polsce średniowiecznej: studium historyczno-prawne*, Lublin 1974, s. 137.

⁷³ MPV, t. 2: ACA, vol. 2: 1344-1374, wyd. J. Ptaśnik, Kraków 1913, s. 372, 403, 420.

⁷⁴ *Monumenta Poloniae Vaticana*, t. 9: *Akta Kamery Apostolskiej*, vol. 3: *Księga kolektora papieskiego Piotra syna Stefana 1373-1375*, wyd. S. Szczur, Kraków 1994, s. 19, 39.

⁷⁵ KDM, t. 3, nr 730, s. 127-131; *Jana Długosza kanonika krakowskiego Dziejów polskich ksiąg dwanaście*, wyd. A. Przeździecki, przekł. K. Mecherzyński, t. 3, ks. IX, Kraków 1869, s. 253-254.

lubelską, sieciechowską i łukowską⁷⁶.

Na przemiany demograficzne okolic Sieciechowa wpływ wywierały też uwarunkowania środowiska przyrodniczego, związane z jego położeniem w obrębie tarasu zalewowego rzeki Wisły. Na podstawie rejestrów świętopietrza Tadeusz Ładogórski szacował stan zaludnienia parafii sieciechowskiej w połowie XIV w. na 495 osób, a jej obszar na 118 km²⁷⁷. Pod względem powierzchni parafia sieciechowska wyróżniała się na tle innych okręgów parafialnych w diecezji krakowskiej, podobnie jak pozostałe ośrodki parafialne archidiakonatu radomskiego⁷⁸. Wielkość obszaru parafii położonych w tej części dawnej Małopolski, wskazuje na stosunkowo słabo rozwiniętą sieć parafialną oraz niską gęstość zaludnienia tych terenów w XIV w. Problematyka ta wymaga przeprowadzenia szczegółowych badań archeologicznych, które przybliżą nam wiedzę na temat sytuacji osadniczej i parafialnej tych obszarów w średniowieczu.

Zakończenie

Wobec braku właściwych źródeł trudno ustalić czas powstania pierwszego kościoła i erygowania parafii w Sieciechowie. Za ich wczesną metrykę przemawia kilka czynników, m.in. dawność patrocinium kościoła parafialnego oraz znaczenie administracyjne i handlowo-komunikacyjne ośrodka sieciechowskiego, pełniącego zapewne już w XII w. funkcję grodu kasztelańskiego. Trudno przypuszczać, aby tak ważna jednostka terytorialna zarządu administracyjnego państwa była pozbawiona kościoła. W średniowieczu do parafii sieciechowskiej należały miejscowości, które tworzyły zwarty kompleks terytorialny w najbliższej okolicy Sieciechowa, oddalone zaś pozostawały osady położone w pobliżu Brzeźnicy i Policzny. Rozwój struktur administracji kościelnej oraz przemiany osadniczo-społeczne decydowały o tym, że na przestrzeni czasu zmianom ulegała wielkość i zasięg przestrzenny parafii sieciechowskiej⁷⁹. Problemy zasygnalizowane w artykule stanowią wprowadzenie do dalszych badań nad historią kościoła i parafii pw. św. Wawrzyńca w Sieciechowie oraz szerszego opisu przemian osadniczych jakich ziemia sieciechowska doświadczała na przestrzeni wieków. Parafia sieciechowska niewątpliwie zasługuje na monograficzne ujęcie swoich dziejów, nie zwykle złożonych i wieloaspektowych, od momentu jej powstania do dnia dzisiejszego.

⁷⁶ Jana Długosza *kanonika...*, t. 2, ks. VII, Kraków 1868, s. 286; Z. Szambelan, *Najazdy ruskie na ziemię sandomierską w XIII wieku*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Historica”, 1989, t. 36, s. 17; A. Teterycz-Puzio, *Przyczyny i cele najazdów litewskich na ziemię sandomierską w XIII w.*, „Rocznik Lubelski”, 2009, t. 35, s. 11.

⁷⁷ T. Ładogórski, *Studia nad zaludnieniem Polski XIV wieku*, Wrocław 1958, s. 148, 206.

⁷⁸ *Ibidem*, s. 86, 126-127.

⁷⁹ Informacje na temat przemiany terytorium parafii sieciechowskiej w czasach nowożytnych zawierają protokoły wizytacji prowadzonych przez władze kościelne. Zob. AKKK, sygn. AVCap. 65, k. 298; sygn. AVCap. 59, k. 50-52; Archiwum Kurii Metropolitarnej w Krakowie [dalej: AKMK], sygn. AV 21, k. 88-89; sygn. AV 44, k. 96, 101-102; BDS, sygn. I 1454, k. 1024, 1036; A. Dunin-Wąsowiczowa, *Granice administracji kościelnej*, [w:] *Atlas historyczny Polski. Województwo sandomierskie w drugiej połowie XVI wieku*, cz. 2, *Komentarz, indeksy*, Warszawa 1993, s. 51-52, 56-58, 63; *Kościół i społeczeństwo Małopolski w II połowie XVIII wieku: materiały źródłowe*, t. 1, *Łudność i organizacja Diecezji Krakowskiej*, oprac. B. Szady, Lublin 2010, s. 75, 93, 114.

REFERENCES - BIBLIOGRAFIA**Sources**

Archiwum Główne Akt Dawnych, Zbiór dokumentów pergaminowych, nr 2021, 6418.

Archiwum Krakowskiej Kapituły Katedralnej, depozyt w Archiwum Kurii Metropolitarnej w Krakowie:

sygn. AVCap. 59: Acta visitationum exteriorum decanatus Radomiensis, tres decanatus rura les in se continentis, nempe: Radom, Zwoleń, Stężycza in A.D 1617,

sygn. AVCap. 65: Compendium actorum exterioris visitationis ecclesiarum districtus Radomiensis, ad visitationem decani Kielcensis pertinentium, in tres decanatus divisas: Radomiensem, Zwolinensem et Stężycensem... A.D. 1598.

Archiwum Kurii Metropolitarnej w Krakowie:

sygn. AV 21: Visitatio decanatuuum Radomiensis et Zwolenensis et Stężycensis... A.D. 1721,

sygn. AV 44: Acta visitationis ex mandato et speciali commissione Cel. Principis R.D. comitis in Załuskie Andreae Załuski, episcopi Cracoviensis, ducis Severiae in duobus decanatibus Zwolinensi et Stężycensi A.D. 1748.

Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu:

Akta Zgromadzenia oo. Benedyktynów w Sieciechowie, sygn. G 1219,

Archiwum Kapituły Kolegiackiej i Katedralnej w Sandomierzu, rkps, sygn. 755,

sygn. I 1454: Akta wizytacji generalnej pod rządem bpa Kajetana Ignacego Sołtyka w dekanatach radomskim, kunowskim i zwoleńskim przez ks. Wincentego Jezierskiego czynionej z 1781 r.

Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie, rkps 4849, t. 5, 5075.

Printed sources and editions

Anonim tzw. Gall, *Kronika Polska*, przekł. R. Grodecki, wstęp i oprac. M. Plezia, Wrocław 2008.

Bullarium Poloniae, t. 1: 1000-1342, wyd. I Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, Rzym 1982.

Jana Długosza kanonika krakowskiego Dziejów polskich ksiąg dwanaście, wyd. A. Przeździecki, przekł. K. Mecherzyński, t. 2, ks. VII, Kraków 1868; t. 3, ks. IX, Kraków 1869.

Joannis Długosz Senioris Canonici Cracoviensis, *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*, t. 1-3, [w:] Joannis Długosz, *Opera omnia*, cura A. Przeździecki edita, vol. 7-9, Cracoviae 1863-1864.

Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej św. Wacława, cz. 1 (1166-1366), wyd. F. Piekosiński, Kraków 1874.

Kodeks dyplomatyczny Małopolski, t. 1: 1178-1386, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1876; t. 2: 1153-1333, Kraków 1886; t. 3: 1333-1386, Kraków 1887.

Kościół i społeczeństwo Małopolski w II połowie XVIII wieku: materiały źródłowe, t. 1, *Ludność i organizacja Diecezji Krakowskiej*, oprac. B. Szady, Lublin 2010.

Księga dochodów beneficjów diecezji krakowskiej z roku 1529 (tzw. *Liber retaxationum*), wyd. Z. Leszczyńska-Skrętowa, Wrocław-Warszawa-Kraków 1968.

Księga ziemi czerskiej 1404-1425 poprzedzona wstępem historycznym, wyd. J.T. Lubomirski, Warszawa 1879.

Lustracja województwa sandomierskiego 1564-1565, wyd. W. Ochmański, Wrocław 1963.

Lustracja województwa sandomierskiego 1660-1664, cz. 1, wyd. H. Oprawko, K. Schuster, Kraków 1971.

Monumenta Poloniae Vaticana, t. 1: *Acta Camerae Apostolicae*, vol. 1: 1207-1344, wyd. J. Ptaśnik, Kraków 1913; t. 2: *Acta Camerae Apostolicae*, vol. 2: 1344-1374, wyd. J. Ptaśnik, Kraków 1913; t. 9: *Akta Kamery Apostolskiej*, vol. 3: *Księga kolektora papieskiego Piotra syna Stefana 1373-1375*, wyd. S. Szczur, Kraków 1994.

Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia, t. 1: 1217-

1409, ed. A. Theiner, Romae 1860.

Studies

Bieniak J., *Polska elita polityczna XII wieku. Część II. Wróżda i zgoda*, [w:] *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej*, t. III, red. S.K. Kuczyński, Warszawa 1985, s. 13-74.

Chachaj J., *Łacińska parafia w Łęcznej do końca XVIII wieku*, [w:] *Studia z dziejów Łęcznej*, red. A. Sochacka, Łęczna 2017, s. 129-168.

Chojnacki A., *Klasztorny patron wobec potrzeb patronackiego kościoła. Wybrane aspekty na przykładzie kościołów średniowiecznej Małopolski*, [w:] *Klasztor w Kościele średniowiecznym i nowożytnym*, red. M. Derwich, A. Pobóg-Lenartowicz, Warszawa-Wrocław-Opole 2010, s. 293-310.

Cieślak-Kopyt M., Micke I., Skubicha E., Twardowski W., *Radomskie – alfabet wykopalisk. Przewodnik archeologiczny*, Radom 2004.

Deptuła Cz., *Krąg kościelny płocki w połowie XII wieku*, „Roczniki Humanistyczne”, 1959, t. 8, z. 2, s. 5-122.

Derwich M., *Benedyktynski klasztor św. Krzyża na Łysej Górze w średniowieczu*, Warszawa 1992.
Derwich M., *Materiały do słownika historyczno-geograficznego dóbr i dochodów dziesięcinnych benedyktynskiego opactwa św. Krzyża na Łysej Górze w 1819 r.*, Wrocław 2000.

Derwich M., *Monastycyzm benedyktynski w średniowiecznej Europie i Polsce. Wybrane problemy*, Wrocław 1998.

Dobosz J., *Działalność fundacyjna Kazimierza Sprawiedliwego*, Poznań 1995.

Dobosz J., *Monarchia i możni wobec Kościoła w Polsce do początku XIII wieku*, Poznań 2002.

Dobosz J., *Piastowie wobec premonstratensów i innych form kanonikatu regularnego w XII wieku*, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia Historica”, Folia 40, t. 5, 2007, s. 6-18.

Dudziak J., *Dziesięcina papieska w Polsce średniowiecznej: studium historyczno-prawne*, Lublin 1974.

Dunin-Wąsowiczowa A., *Granice administracji kościelnej*, [w:] *Atlas historyczny Polski. Województwo sandomierskie w drugiej połowie XVI wieku*, cz. 2, Komentarz, indeksy, Warszawa 1993, s. 50-64.

Fidos J., Olszewski D., *Ksiądz Jan Wiśniewski 1876–1943: życie i działalność*, Kielce 2000.

Gacki J., *Benedyktynski klasztor w Sieciechowie według pism i podań miejscowych*, Radom 1872.

Gacki J., *O rodzinie Jana Kochanowskiego, o jej majątnościach i fundacjach kilkanaście pism urzędowych*, Warszawa 1869.

Giergiel T., *Rycerstwo ziemi sandomierskiej. Podstawy kształtowania się rycerstwa sandomierskiego do połowy XIII wieku*, Warszawa 2004.

Gieysztor A., Szymański J., *Patrocinia*, [w:] *Słownik Starożytności Słowiańskich*, red. G. Labuda, Z. Stieber, t. 4, Warszawa 1970, s. 44-46.

Januszewicz E., *Miejscowości gminy Policzna*, [w:] *Policzna: by czas nie zaćmił i niepamięć*, red. E. Januszewicz, Radom 2004, s. 69-100.

Jasek B., *Szkice do historii Powiśla Kozienickiego*, „Ziemia Kozienicka”, 2009, z. 21.

Jawor G., *Policzna w dobie Kochanowskich (schyłek XV – początek XVIII w.)*, [w:] *Policzna: przeszłość i dzień dzisiejszy radomskiej wsi*, red. K. Myśliński, Radom 1993, s. 15-22.

Kalinowscy E. i W., *Zaginione grodziska w Radomskiem (Skaryszew i Sieciechów)*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 1973, R. 21, nr 2, s. 241-247.

Kamiński S., *Parafia Gołęb*, „Wiadomości Diecezjalne Lubelskie”, 1925, R. 7, nr 10, s. 310-313.

Karolewicz G., *Kult św. Marcina w Polsce do schyłku XVI w.*, „Studia Theologica Varsaviensia”, 1980, R. 8, nr 1, s. 421-446.

Katalog zabytków sztuki w Polsce, t. III: *Województwo kieleckie*, pod. red. J.Z. Łozińskiego, B. Wolff, z. 6: *Powiat kozienicki*, Warszawa 1958.

- Kiryk F., *Urbanizacja Małopolski. Województwo sandomierskie (XIII-XVI wiek)*, Kielce 1994.
- Kowalczyk E., *Powracający temat: Sieciechów. Z problemów organizacji grodowej w Polsce wczesnośredniowiecznej*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 1994, R. 42, s. 69-85.
- Kowalski S., *Szkice do dziejów oświaty i szkolnictwa na terenie gminy Sieciechów*, Kozienice-Sieciechów 2016.
- Kozłowska-Budkowa Z., *Z dziejów kolegiaty św. Andrzeja w Krakowie*, „Studia Historyczne”, 1967, t. 10, z. 1/2, s. 23-30.
- Krzyszów uświęcony łaską*, red. K. Bobowski, H. Dziurła, Wrocław 1997.
- Kumor B., *Najstarsze patrocinia kościelne w diecezji krakowskiej do końca XI wieku*, „Analecta Cracoviensia”, 2000, t. 32, s. XXXIV-XLI.
- Kumor B.S., *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 1-4, Kraków 1998-2002.
- Kupisz D., Kozdrach M., *Kochanowscy w XV-XVIII wieku*, Warszawa 2018.
- Kurtyka J., *Sieciech (2 poł. XI w.), palatyn (wojewoda) polski, najwyższy dostojnik Władysława Hermana, przodek możnowładczego rodu Toporów*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 36, Warszawa-Kraków 1996, s. 495-509.
- Kurtyka J., *Tęczyńscy: studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu*, Kraków 1997.
- Kurzyp K., *Stężycza nad Wisłą, Stężycza* 1989.
- Lalik T., *Sandomierskie we wcześniejszym średniowieczu. Prowincja, księstwo, województwo*, [w:] *Studia sandomierskie. Materiały do dziejów miasta Sandomierza i regionu sandomierskiego*, red. T. Wąsowicz, J. Pazdur, Sandomierz 1967, s. 41-109.
- Lalik T., *Sztuka a społeczeństwo*, [w:] *Polska pierwszych Piastów: państwo, społeczeństwo, kultura*, red. T. Manteuffel, Warszawa 1974, s. 295-354.
- Lechowicz Z., Filipowicz P., *Stan badań nad średniowiecznym opactwem w Sieciechowie*, [w:] *Radom: korzenia miasta i regionu*, t. 4, *Ziemia niczyja – ziemia nieznana. Schyłek starożytności i średniowiecze na ziemiach między Wisłą a Pilicą*, red. A. Buko, D. Główka, M. Trzeciecki, Warszawa 2013, s. 193-222.
- Litak S., *Formowanie sieci parafialnej w Łukowskiem do końca XVI wieku. Studium geograficzno-historyczne*, „Roczniki Humanistyczne”, 1964, t. 12, z. 2, s. 5-136.
- Litak S., *Kościelne podziały administracyjne w Radomskim w XVI-XVIII w.*, [w:] *Radom i region radomski w dobie szlacheckiej Rzeczypospolitej*, t. 2, *Historia społeczno-religijna okresu wczesnonowoczesnego*, red. Z. Guldon, S. Zieliński, Radom 1996, s. 7-19.
- Litak S., *Sieć parafialna archidiakonatu radomskiego w okresie przedrozbiorowym*, „Sprawozdania z Czynności Wydawniczej i Posiedzeń Naukowych oraz Kronika Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego”, nr 9, Lublin 1959, s. 102-107.
- Ładogórski T., *Studia nad zaludnieniem Polski XIV wieku*, Wrocław 1958.
- Maciejowski W.A., *Historia prawodawstw słowiańskich*, t. 6, *Obejmuje dawne pomniki prawodawstwa (r.992-1573) z rękopisów starych wyjęte*, Warszawa 1858.
- Maleczyński K., *Najstarsze targi w Polsce i ich stosunek do miast przed kolonizacją na prawie niemieckim*, Lwów 1926.
- Myśliński K., *Policzna, początki i dzieje najstarsze*, [w:] *Policzna: przeszłość i dzień dzisiejszy radomskiej wsi*, red. K. Myśliński, Radom 1993, s. 5-14.
- Myśliński K., *Zwoleń w średniowieczu. Geneza miasta na tle przeobrażeń Puszczy Radomskiej*, [w:] *Zwoleń: dzieje miasta i ziemi*, red. K. Myśliński, Lublin 1976, s. 15-61.
- Osady zaginione i o zmienionych nazwach historycznego województwa lubelskiego*, oprac. S. Wojciechowski, A. Sochacka, R. Szczygieł, Warszawa 1986.
- Pacuski K., *Mazowsze wobec walk o władzę w Polsce na przełomie XIII/XIV w.. Sprawa przynależności kasztelanii sieciechowskiej na początku XIV w.*, „Kwartalnik Historyczny”, 1978, R. 85, z.

3, s. 585-604.

Pacuski K., *Początki benedyktyńskiego opactwa św. Wojciecha na grodzie plockim*, „Notatki Płockie”, 1995, t. 40, nr 4, s. 3-9.

Pacuski K., *Uposażenie klasztoru czerwińskiego w XII-XVI wieku*, [w:] *Dzieje klasztoru w Czerwińsku*, red. E. Olbromski, Lublin 1997, s. 15-24.

Pawlicki B.M., *Ze studiów nad relikiami domniemanego palatium Sieciecha w Krakowie*, „Czasopismo Techniczne. Architektura”, 2011, R. 108, z. 7-A, s. 179-225.

Pawłowski F., *Stężyca przez dzieje. Kalendarium wydarzeń*, Stężyca 1993.

Pestka W., *Jak mało... ks. Józef Gacki (1805-1876) – zarys biografii*, Radom 2012.

Piątkowski S., Szymanek A., *Parafia Podwyższenia Krzyża Świętego w Zwoleniu 1425-2002*, Zwolen 2002.

Piekarski T., *Kościół św. Benedykta w Radziwiu. Historia świątyni wydana w 100-lecie jej konsekracji*, Płock 2002.

Pisz B., *Benedyktyni na grodzie plockim*, „Notatki Płockie”, 1977, t. 22, nr 3, s. 22-25.

Plit J., *Zmiany relacji „człowiek – środowisko” w okolicach Kozienic*, [w:] *Współczesne problemy badawcze geografii polskiej – geografia fizyczna*, red. E. Jekatierynczuk-Rudczyk, M. Stepianiuk, M. Mazur, Warszawa 2008, s. 205-210.

Reczulski Ł., *Wójtowa Góra w Sieciechowie*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Archaeologica”, 2015, t. 30, s. 187-205.

Rozwałka A., *Sieć osadnicza w archidiakonacie lubelskim w średniowieczu. Studium archeologiczno-historyczne*, Lublin 1999.

Rozynkowski W., *Mons Sancti Laurentii – wokół kultu św. Wawrzyńca*, [w:] W. Chudziak, *Wczesnośredniowieczna przestrzeń sakralna in Culmine na Pomorzu Nadwiślańskim*, Toruń 2003, s. 189-198.

Rozynkowski W., *O najstarszych przejawach kultu św. Wawrzyńca w Polsce*, „Diakon”, 2015-2016, nr 12-13, s. 55-63.

Rozynkowski W., *Przejawy kultu św. Marcina w Polsce – wybrane zagadnienia*, „Przegląd Zachodniopomorski”, 2016, R. 31, z. 1, s. 233-248.

Sander E., *Błogosławiona Salomea i klasztory klarysek w Zawichoście, Skale i Krakowie do końca XV wieku*, Kraków 2015.

Schenk W., *Kult świętych w Polsce. Zarys historyczny*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, 1966, t. 13, z. 4, s. 77-102.

Sieciechowskie wykopaliska. Koniec mitu Grodu Sieciecha?, rozmawiał Edmund Kordas z Prof. Joanną Kalagą z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, „Tygodnik OKO”, 26.07.2018, nr 375/14, s. 1,7.

Sikora J., *Działalność fundacyjna Kazimierza Sprawiedliwego w świetle nowych badań*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Archaeologica”, 2004, t. 24, s. 127-156.

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, red. B. Chlebowski, J. Krzywicki, F. Sulimierski, t. XIV, Warszawa 1895.

Słownik historyczno-geograficzny województwa lubelskiego w średniowieczu, oprac. S. Kuraś, Warszawa 1983.

Sochacka A., *Dzieje Gołębia w średniowieczu*, „Region Lubelski”, 1987, R. 2, s. 145-152.

Sochacka A., *Łęczna i okolice w średniowieczu (X-XV w.)*, [w:] *Łęczna. Studia z dziejów miasta*, red. E. Horoch, Łęczna 1989, s. 19-29.

Sochacka A., *Najstarsze osadnictwo w okolicach Puław w świetle rozwoju średniowiecznej organizacji parafialnej*, [w:] *Polska i Puławy „na głównym szlaku duchowych dziejów. Przestrzeń chrześcijańska w kulturze polskiej*, red. T. Giergiel, Puławy 2017, s. 63-82.

Sochacka A., *Opole i wieś Łęczna w średniowieczu*, [w:] *Studia z dziejów Łęcznej*, red. A. Sochacka,

Łączna 2017, s. 69-107.

Sochacka A., *Początki nadwiślańskich parafii archidiaconatu lubelskiego w średniowieczu*, [w:] *IV Janowieckie Spotkania Historyczne: Parafie rejonu Wisły Środkowej w XII-XIX w. Zarys dziejów parafii w Janowcu nad Wisłą*, red. A. Szymanek, F. Jaroszyński, Janowiec nad Wisłą 2002, s. 11-32.

Sochacka A., *Wczesnośredniowieczny ośrodek religijny w Gołębiu a problem genezy dwu prebend plebańskich w parafii*, [w:] *Peregrinatio ad veritatem. Studia ofiarowane Profesor Aleksandrze Witkowskiej OSU z okazji 40-lecia pracy naukowej*, red. U. Borkowska i in., Lublin 2004, s. 489-498.

Sochacka A., *Własność ziemska w województwie lubelskim w średniowieczu*, Lublin 1987.

Sroka Ł.T., *Judaica księdza Jana Nepomucena Fijałka w zbiorach Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie*, [w:] *Lwów. Miasto – społeczeństwo – kultura*, t. 5, *Ludzie Lwowa, Studia z dziejów Lwowa*, red. K. Karolczak, Kraków 2005, s. 185-191.

Stępień R., *Bractwo św. Anny przy kościele parafialnym w Sieciechowie*, [w:] *Bractwa religijne w średniowieczu i w okresie nowożytnym (do końca XVIII wieku)*, red. D. Burdzy, B. Wojciechowska, Kielce 2014, s. 221-233.

Stępień R., *Pokaszaryjne losy i obecny stan zachowania archiwaliów klasztoru Benedyktynów z Sieciechowa*, „Res Historica”, 2018, t. 45, s. 131-153.

Stężycza nad Wisłą w dokumentach, red. F. Pawłowski, Stężycza 1993.

Sutowicz A., *Wokół problemów fundacji i niepowodzenia w rozwoju benedyktyńskiego klasztoru w Krzeszowie*, „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne”, 2017, R. 16, nr 1, s. 205-216.

Szady B., *Rozwój terytorium parafii Łączna do końca XVIII wieku*, [w:] *Studia z dziejów parafii pw. św. Marii Magdaleny w Łącznej*, red. R. Jop, Łączna 2010, s. 27-38.

Szafran P., *Rozwój średniowiecznej sieci parafialnej w Lubelskiem*, Lublin 1958.

Szambelan Z., *Najazdy ruskie na ziemię sandomierską w XIII wieku*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Historica”, 1989, t. 36, s. 7-22.

Szczepaniak J., *Spis prepozytów i plebanów diecezji krakowskiej (XVIII w.)*, Kraków 2008.

Szczygieł R., *Lokacje miast w Polsce XVI wieku*, Lublin 1989.

Szymański D., *Wezwania kościołów parafialnych w diecezji krakowskiej w końcu XVI w.*, „Roczniki Humanistyczne”, 1993, t. 41, z. 2, s. 83-159.

Szymański J., *Czas powstania kościoła w Wojniczcu i benedyktyni tyńieccy*, „Roczniki Humanistyczne” 1962, t. 11, z. 2, s. 125-145.

Szymański J., *Kanonikat świecki w Małopolsce: od końca XI do połowy XIII wieku*, Lublin 1995.

Szymański J., *Wczesnośredniowieczne kanonickie środowisko zawichojsko-sandomierskie*, „Roczniki Humanistyczne”, 1964, t. 12, z. 2, s. 215-229.

Teterycz-Puzio A., *Kilka uwag o działalności politycznej książnych krakowskich w okresie rozbitcia dzielnicowego*, „Res Historica”, 2008, t. 26, s. 9-29.

Teterycz-Puzio A., *Na rozstajnych drogach. Mazowsze a Małopolska w latach 1138-1313*, Słupsk 2012.

Teterycz-Puzio A., *Piastowskie księżne regentki. O utrzymanie władzy dla synów (koniec XII w. – początek XIV w.)*, Kraków 2016.

Teterycz-Puzio A., *Przyczyny i cele najazdów litewskich na ziemię sandomierską w XIII w.*, „Rocznik Lubelski”, 2009, t. 35, s. 9-22.

Wąsowiczówna T., *Topografia wczesnośredniowiecznego Sieciechowa*, „Przegląd Historyczny”, 1959, t. 50, z. 3, s. 569-581.

Wąsowiczówna T., *Wczesnośredniowieczne przeprawy przez środkową Wisłę*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 1957, R. 5, nr 3/4, s. 433-453.

Wąsowiczówna T., *Zmiany w topografii osadnictwa wielkich dolin na niżu środkowoeuropejskim*

w XIII wieku, Wrocław 1974.

Wczesnośredniowieczne odkrycie pod Sieciechowem, rozmawiał Robert Wyrostkiewicz z Prof. Joanną Kalagą, Portal „Archeolog.pl”, 06.08.2018 r., <http://archeolog.pl/wczesnosredniowieczne-odkrycie-sieciechowem/>, [dostęp: 20.04.2019].

Wędzki A., *Ze studiów nad rezydencjami możnowładczymi i rycerskimi na ziemiach polskich w XI-XII wieku*, „Slavia Antiqua”, 1978, t. 25, s. 173-188.

Wiliński S., *Sieciechów-Opactwo. Sprawozdanie z badań architektoniczno-archeologicznych za rok 1962*, (maszynopis w Archiwum WKZ w Radomiu).

Wiśniewski J., *Dekanat kozienicki*, Radom 1913.

Wiśniewski J., *Katalog prałatów i kanoników sandomierskich od 1186 do 1926 r. tudzież sesje kapituły sandomierskiej od 1581-1866*, Radom 1928.

Wiśniowski E., *Rozwój organizacji parafialnej w Polsce do czasów reformacji*, [w:] *Kościół w Polsce*, t. 1, Średniowiecze, red. J. Kłoczowski, Kraków 1966, s. 235-372.

Wiśniowski E., *Badania nad początkami i rozwojem średniowiecznej sieci parafialnej na ziemiach polskich*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Sklodowska. Sectio F – Historia”, 1990, t. 45, s. 43-55.

Wiśniowski E., *Kołąda, meszne, stołowe na ziemiach polskich. Problem rejonizacji*, [w:] *Kultura średniowieczna i staropolska. Studia ofiarowane Aleksandrowi Gieysztorowi w pięćdziesięciolecie pracy naukowej*, red. D. Gawinowa i in., Warszawa 1991, s. 625-638.

Wiśniowski E., *Najstarszy dokument benedyktyńców sieciechowskich (1252)*, „Studia Źródłoznawcze”, 1959, t. 4, s. 57-73.

Wiśniowski E., *Parafie w średniowiecznej Polsce: struktura i funkcje społeczne*, Lublin 2004.

Wiśniowski E., *Wartość beneficjów plebańskich w diecezji krakowskiej w świetle „Księgi dochodów beneficjów” z roku 1529*, „Roczniki Humanistyczne”, 1987, t. 35, nr 2, s. 71-81.

Wiśniowski E., *Z dziejów opactwa benedyktyńców w Sieciechowie (XIII-XVI w.)*, „Roczniki Humanistyczne”, 1958, R. 7, z. 2, s. 23-120

Zachorowski S., *Kraków biskupi*, „Rocznik Krakowski”, 1906, t. 8, s. 103-128.

Zajac K., Siek S., *Sieciechów. Szkice do dziejów miejscowości od czasów najdawniejszych do współczesnych*, Kozienice-Sieciechów 2009.

Zakrzewski S., *Nad Wieprzem i Bugiem w wieku XI i XII*, „Przegląd Historyczny”, 1905, t. 1, nr 3, s. 359-371.

Żak E., *Monografia historyczna Janikowa*, „Ziemia Kozienicka”, 2008, z. 18.

